

Analysis of Connection among Time, Space and Human in the Novel 'Rahesh' with Emphasis on the Combined Model of the Chronotope of the Threshold and the Transhuman-Space Chain

Mona Khodabakhsh^{*}, Hamid Reza Shairi^{}**

Mahnaz Karbalaee Sadegh^{*}, Zohre Safavizade Sohi^{****}**

Abstract

This study examines how time, space, and the human interact in representing the lived experiences of the protagonist in 'Rahesh', a novel by Reza Amirkhani, based on the combined model of the chronotope of the threshold and the transhuman-space chain. The significance of this research lies in introducing an innovative approach that integrates these two models to analyze temporal-spatial-human connections in contemporary literary texts—an approach applicable not only in narratological studies but also in interdisciplinary analyses of identity, ecology, and urban transformation. Adopting a semiotics perspective and employing a descriptive-analytical method, the study purposefully analyzes selected passages from the novel. The findings reveal that the combined model, by emphasizing threshold situations and transmaterial connections, not only enriches the narrative's semantic and conceptual layers but also illuminates the transformation of characters'

^{*} PhD Candidate in Department of Linguistics, S.R.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran,
monaakhodabakhsh@gmail.com-

^{**} Professor of Department of French Language and literature, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran
(Corresponding Author), shairi@modares.ac.ir-

^{***} Assistant Professor of Department of Linguistics, S.R.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran,
karbalaee@srbiau.ac.ir.com

^{****} Assistant Professor of Department of Linguistics, Tak.C., Islamic Azad University, Takestan, Iran,
naghme_linguist@yahoo.com

Date received: 31/03/2025, Date of acceptance: 05/09/2025

identities within the dynamic interplay of time and space. The results further indicate that crossing from threshold to post-threshold moments deepens lived experiences and generates new meanings within the narrative.

Keywords: time, space, human, combined model of the chronotope of the threshold and transhuman-space chain, subject.

Introduction

The novel *Rahsh* by Reza Amirkhani is among the prominent works of contemporary Persian literature. By engaging with urban, environmental, and identity-related transformations, it provides a fertile ground for analyzing the complex ecological and psychological dimensions of its subjects. The significance of this novel lies in its simultaneous interweaving of social, architectural, and environmental themes with deep psychological and identity-based layers, allowing for a multifaceted and intricate representation of human experiences. In this research, in order to examine the interaction among time, space, and the human in the representation of lived experiences, a combined model of the chronotope of the threshold and the transhuman–space chain has been employed. This model, by emphasizing threshold situations and the transmaterial connections between humans, time, and space, enables the analysis of narratives in which physical and transcendental boundaries are intertwined. The research approach is based on semiotic, and seeks—through this combined model—to uncover the hidden semantic layers of the narrative.

Materials and methods

This study, adopting a semiotic approach and employing a descriptive-analytical method, has been conducted on purposefully selected passages from the novel.

Discussion and Results

Analysis Based on the Combined Analytical Model of the Chronotope of the Threshold and the TransHuman–Place Chain

Rahesh, as a novel in which human, time, and place are intertwined within the context of social and environmental transformations, provides an appropriate field for analysis within the framework of the combined model of the chronotope of the threshold and the transhuman–place chain. This model, by emphasizing critical and threshold moments in which temporal duration is present, place acquires a dynamic

meaning dynamic, and the human encounters identity crises—serves as a suitable analytical tool for uncovering the deeper layers of this work.

Critical Moments: The Interconnection of Time, Place, and Human in Ecology

“The horses had been stomping their hooves since two days earlier. The dogs were grinding their teeth. That night, the cats were snorting. The pigeons grew restless and, in the middle of the night, beat their wings in place inside their nests. The trout, instead of swimming upstream, let themselves drift downstream. But the aquarium fish—foolish as they were—kept silently mouthing a meaningless ‘you,’ blowing bubbles from their mouths. Yet I am certain that men only break dishes... Not from the night before, nor from two days earlier—months earlier. Perhaps even years before that. In fact, ever since the year we got married... They have been breaking dishes since a few nights after it. It wasn’t an aquarium fish to mouth a feeble ‘you’... It had to break a dish; that was inevitable. This was all he had taken from being a man” (Amirkhani, 2017: vol. 12/7).

This passage from Rahesh presents a precise image of a temporal-spatial threshold in which the narrator (Lia), in her confrontation with her lived environment, reflects a critical experience of both inner and outer contradictions and transformations. Using the three main axes of the combined analytical model, this section can be analyzed as follows:

Time Axis in the the Chronotope of the Threshold

In this passage, time is presented as durational and detached from its natural flow. The descriptions of the behavior of animals and other beings—“stomping since two days before,” “grinding their teeth,” “snorting,” and so on—signal the continuity and persistence of crisis. This is a suspended and elongated time in which past, present, and future are interwoven and proceed in a chain-like manner. Here, time appears entangled and crisis-ridden, marking a pivotal threshold point through which the character transitions from a previous state to a new one.

Time Axis in the TransHuman-Place Chain

Alongside this temporal duration, time in the transhuman-place chain is perceived as a historical and collective process. When the narrator speaks of “months before,” “years before,” or “from the very year we got married,” she refers to a temporal structure embedded in her lived experience. This repetition and continuity of time—especially in describing the man’s habit of breaking dishes since their marriage—reveals the sedimentation of time within place and human experience.

Place Axis in the Chronotope of the Threshold

In the chronotope of the threshold, place functions as a crisis space in which significant changes occur in the character's perception of her ecology. Here, place is portrayed as unstable and in transformation. The narrator refers to the behavior of creatures around her—horses, dogs, cats, and trout—all signaling disturbance and change in the environment. Place is shaped by the internal crises of the narrator, becoming a space where everything is in flux and turmoil. These spatial changes align with the narrator's inner tensions.

Place Axis in the TransHuman–Place Chain

From the perspective of the transhuman–place chain, place is more than a mere background to the narrative; it is a component of the lived and historical environment. When the narrator says, “I am certain that men only break dishes,” this reflects broader social and historical changes in human relations that directly affect her environment. Place becomes a human and ecological space in which individuals and environment influence one another. The narrator recognizes that environmental and human changes are interconnected.

Human Axis in the Chronotope of the Threshold

In this section, the human appears at a critical point and undergoes essential emotional and identity transformations. The narrator's statement that “men only break dishes” represents a turning point in her relationship with others, indicating a crisis in human and identity relations that erupts suddenly within a critical moment.

Human Axis in the TransHuman–Place Chain

In this framework, the human is an agent who interprets changes through interaction with the environment. The narrator indirectly refers to the social and emotional impacts of time and place on her relationships and personal identity.

Human Experience in the Crisis of Time and Place: A Combined Analysis of the Chronotope of the Threshold and the TransHuman–Place Chain

“Ilia and I are sitting on the hemp rope, swinging. A tremendous sound—breaking... falling...

Suddenly...

S...

w...

i...

n...

g... The sky spins. The neighbor's elm tree snaps at the trunk. The sound of the breaking branch feels as if my own bones are shattering. The crane's arm rotates. The dim, polluted stars of Tehran spin, lost in their own haze. The earth and the sky whirl. Even the air itself seems to spin. I brace my hands. Suspended between sky and earth, I scream Ilia's name and crash face-first into the ground... Time stretches, and everything flashes rapidly through my mind.

The night before, when he broke the last Lalejin ceramic plate, I was certain that something like an earthquake was imminent. I search the ground for Ilia, who seems to be hovering above me. I grab him and pull him under my body. I wait for the cold metal of the crane's arm to press against my neck, for it all to be over. Time stretches... I remember that in the face of death, time always stretches... My face rests on the soil. Yet it doesn't smell like soil... it smells of burnt oil."

Time Axis in the Chronotope of the Threshold

Time in this section is stretched and dilated, closely linked to the critical moments of the protagonist, Lia. Descriptions such as "time stretches" and "everything passes quickly through my mind" indicate temporal dilation and compression at a critical point. The subject occupies a state in which the boundaries between past and present dissolve, and the present moment becomes highly prominent. Time in the chronotope of the threshold functions as a point of fundamental change or transformation—a place where the subject is suspended between life and death, between earth and sky, experiencing a contradictory perception of speed and stillness in time.

Time Axis in the Transhuman-Place Chain

Time in this chain is reciprocally connected with space and the body. The moment of falling from the rope and the impact experienced by the subject elongate time not only in the mind but also in the bodily experience. Time here is not merely linear; it is alive and dynamic, shaped through bodily experience in a particular environment and circumstances. Moments such as waiting for the "coldness of the crane arm" and recalling "at the moment of death, time stretches" show the simultaneous effect of time and space on the subject's perception and experience.

Space Axis in the Chronotope of the Threshold

Space in this section loses its ordinary boundaries and becomes a scene for crisis. The rope, the sky, the earth, the elm tree, and the soil all transform into spaces that

move the subject from a normal state toward the threshold of change and transformation. Space here symbolizes instability; especially the tree that “breaks at the trunk” and the soil “that smells like burnt oil” vividly reflect the transformation of space.

Space Axis in the Transhuman-Place Chain

Space in this part of the story continuously interacts with the body and mind of the subject. The earth and sky symbolically become a dynamic environment in which the subject senses temporal dilation and instability. The rotation of the sky, the earth, and even the air pollution indicate that space is not static but alive and mutable, profoundly affecting the subject’s lived experience.

Human Axis in the Chronotope of the Threshold

Humans in this section function as beings at the threshold of transformative experience. The protagonist, in an intensely critical moment, confronts concepts such as death and survival. Shouting Ilia’s name and attempting to protect him demonstrates a distinctly human response to crisis. The human in this chronotope is central to temporal dilation and change, and their experience in these moments is characterized by rupture and crisis.

Human Axis in the Transhuman-Place Chain

In the transhuman-place chain, humans are not only in relation to the environment but also act as agents who give meaning to space and time. The subject’s body during the fall and impact with the soil, as well as her perception of space and time, shows how human experience is formed through connection with the surrounding environment. Sentences like “the soil doesn’t smell like soil” and “it smells like burnt oil” reveal the profound link between humans and their environment.

From Temporal Duration to the Representation of the Ideal Place: An Analysis of Human Action and Urban Identity

“Even Ilia was getting bored. Every now and then, the guests would clap, and sometimes they would send blessings. Unfortunately for me, just when everyone went quiet, Ilia suddenly said loudly:

– Malia! You go ahead and tell something about the city’s wrongdoing! There was that one Haji, he had a cat, it was really good...

Everyone turned to look at Ilia. Ala flashed one of her disarming smiles at the group, pulled Ilia toward her, and quieted him. Ilia shouted:

– I didn’t say anything bad, come on, Ala!

Ala hugged Ilia tightly. He suddenly started coughing. Now everyone was looking at our table. The mayor laughed and gestured to Ala to invite me to the podium so as not to bother Ilia further. He didn’t look at me or invite me himself. Ala, rummaging through my handbag for Ilia’s spray, signaled me to go up to the podium. It was better if Ilia inhaled the spray himself with all his anxiety. When I stood up, Ilia calmed down.

I walked up to the podium, cleared my throat, greeted everyone, and searched for a sentence to start my talk. The mayor laughed:

– Tell us about the city’s wrongdoing too!

Everyone laughed. I wasn’t sure whether he was trying to calm me down or distract me. Anyway, I found a sentence to begin with:

– They were supposed to talk about the ideal city. I am Lia. I studied architecture. Tehran is no longer like any other city. As the Qur’an says, “which no other city has been created like it in the lands”. For me, the ideal city starts with the ideal house. For me, the ideal house is my grandmother’s house... It matters to me what image of their grandmother’s house each of the city’s managers and builders sitting behind these tables holds.”

Time Axis in the Chronotope of the Threshold

In this scene, time is neither linear nor static; it is momentary and tension-laden. Instances such as the collective silence and Ilia’s sudden exclamation—“Malia! You also go and say something about the city’s wrongdoing!”—illustrate temporal dilation that disrupts the natural flow of events. Time oscillates between stillness and acceleration: the crowd remains silent for a moment, then reacts rapidly, whether by reciting blessings or laughing.

This scene represents a transitional moment in which the protagonist, Lia, moves from a passive stance to an active position (approaching the podium). This instantaneous temporal shift exemplifies a key feature of the chronotope of the threshold, in which time becomes a transformative pivot.

Time Axis in the Transhuman-Place Chain

Within the transhuman-place chain, the temporal dimension emerges through the integration of individual and social experience across past, present, and future. Lia’s narrative, situated in a moment of social pressure and personal anxiety, presents time

as fluid, encompassing both the immediate present—her speech and momentary tension—and the past—the image of her grandmother’s house as an ideal home.

Time operates dynamically, bridging human experience—such as Lia’s anxiety and recollection—with spatial reality, specifically her presence in a formal urban setting. On one hand, the protagonist is immersed in the pressures of the present, intensified by Ilia’s behavior and the mayor’s teasing. On the other, recollections of her grandmother’s house connect the distant past to the present, layering emotional depth and identity onto the idealized space. In this axis, time in the transhuman-place chain functions as a fluid, multi-layered element, illustrating how memory and personal identity interact with lived spaces to generate narrative meaning.

Space Axis in the Chronotope of the Threshold

The primary spatial context in this scene—the ceremony hall—is a public and social environment that becomes a site of tension and transformation. It functions as a threshold space, moving subjects from ordinary conditions to critical or unexpected states. Material elements such as tables, the podium, and even the handbag in which Ala searches for Ilia’s spray, operate as spatial markers that embody the scene’s tension and transformation. This space is not merely architectural; it is socially constructed, reflecting human relationships and interaction.

Space Axis in the Transhuman-Place Chain

In this scene, space continuously interacts with the characters’ bodies and emotions. Ilia’s anxiety, Ala’s efforts to calm him, and Lia’s movement toward the podium exemplify how space is shaped through human engagement. Additionally, Lia’s reference to her grandmother’s house evokes a mental and nostalgic space, contrasting with the contemporary urban environment (Tehran). This mental space profoundly shapes Lia’s perception of both place and identity, demonstrating how human experience can redefine spatial meaning.

Human Axis in the Chronotope of the Threshold

Humans occupy the center of temporal and spatial transformations in this scene. Ilia’s innocent, childlike behaviors generate critical moments that provoke collective reactions. Simultaneously, Lia transitions from a passive stance behind the table to an active, speech-giving position at the podium. This shift underscores the human role in the chronotope of the threshold, positioning the subject as an agent of transformation.

Human Axis in the Transhuman-Place Chain

In this section, humans are directly intertwined with space and time. The human axis in the transhuman-place chain is revealed through interaction with the environment and other social actors. It demonstrates how Lia, within a specific temporal and spatial context, integrates her experiences, memories, and emotions with her surroundings.

Direct Human Connection to Space

Lia's presence at the ceremony and her engagement with the space—the gathering area and podium—illustrates her direct connection to the environment. Space is not merely physical; human presence and reaction render it meaningful. The sentence, “When I stand up, Ilia calms down,” exemplifies Lia's active role, showing her influence on others within the space.

Human Connection to Time and Space Through Memory

Memories of her grandmother's house and the concept of an ideal home introduce a temporal depth to the narrative. These recollections, linked to space (grandmother's house) and human values, show that for Lia, place derives meaning from both physicality and its connection to memory and lived experience. The sentence, “For me, home is my grandmother's house,” reflects how temporal experience of the past informs her perception of place.

Human as an Agent in the Transhuman-Place Chain

Lia emerges as an active agent, connecting space (the ceremony hall) and time (past and present) through her actions and reactions. The sentence, “I greet and look for a sentence to start my speech,” demonstrates how Lia constructs meaning and exerts influence, exemplifying human agency within the transhuman-place chain.

A City in Duration: Representing Human Bonds and the Shifting Concepts of Time and Place

In the following text, the author depicts a multilayered connection between human, place, and time through a sensory and reflective experience at height. This experience, which begins with ascending to a high point and looking over the city, gradually transforms into an inward journey in which the concepts of place and time are redefined. The author employs natural elements such as earth and air to represent human bonds and lived experiences, and through the interplay of city, past, and present, engages in reflections on identity and belonging. This scene provides a rich

context for examining these layers of meaning from the perspective of the combined model of chronotope of the threshold and the transhuman-place chain.

“I wish Ala were here too, to see her city, her municipality, and her mayor from this height. We have to go down, but we are rising even higher... I look down. We are rising. The city rises too. The city’s grayness rises... We sway, the city sways and trembles... I see my father, far from us. And my mother... I thought I was only connected to them through the earth... Now I understand that from up here, through the air too, one can be connected to them... I tell my father we are up here... above the city... sh... h... r... Father laughs and says something green: ‘r... h... sh...’ It’s as if the sound hit a wall and bounced back. sh... h... r... went, and r... h... sh... returned.”

Time Axis in the Chronotope of the Threshold

The chronotope of the threshold, as its name suggests, encompasses moments and places in which a human transitions from one state to another. In the above text, these transitional, threshold moments are evident. Here, time is experienced durationally during the transitional moments between past, present, and future. The sentence “The city sways and trembles too” indicates the duration and transformation of time, intertwined with the change in place (height) and the subject’s emotions. In this section, time is such that the subject’s past (earth) and their unknown future (air) converge at a threshold point.

Time Axis in the Transhuman–Place Chain

Time in this chain is also experienced as extended and durational. The sentence “The city sways and trembles too” and the temporal interplay between “city” and “Rahesh” indicate that time is transformed through the experience of place and human interactions and is experienced as a reflexive cycle. Moreover, past time (earth) and present time (air) are interconnected, demonstrating the continuity of the chain between them.

Place Axis in the Chronotope of the Threshold

Place acquires a distinctly threshold quality. Height, as the location to which the subject moves, serves both as a physical space—elevation above the city—and a symbolic space, a site for new understanding and reconsideration of relationships. The sentence “We have to go down, but we are rising even higher” reflects the contrast in human perception of place, placing the subject in a threshold position.

The threshold position in this sentence arises from the tension between obligation and experience:

a) Obligation (We have to go down):

This reflects conventional expectations or rules of daily life, i.e., returning downward, to reality or safety. It indicates an attempt to return to a stable or ordinary state.

b) Reality (But we are rising even higher):

Contrary to expectation, the subject is ascending. This upward movement symbolizes a transition from an ordinary state to a different, unexpected condition.

c) Contrast and Duration:

This tension places the subject in a suspended, liminal state—between descending (returning to reality) and ascending (reaching the unknown). This duration or uncertainty precisely defines the threshold situation. Here, the subject is caught between two states: the current state, where place and its meaning are known, and the new state, where place is experienced differently or as unknown.

Place Axis in the Transhuman–Place Chain

Place functions as a dynamic entity in this text. By moving to a higher position, the subject attains a new perception of their surroundings: “The city rises too.” This change of place transforms the meaning of place, as the city shifts from a gray space to one connected with human relationships and transcendence. Here, place is not only a setting for physical presence but also a factor in forming identity and the human relationship with self and environment. Place also allows the subject to reconsider human and temporal relationships. The sentences “The city rises too. The city’s grayness rises” indicate that place, i.e., the city, changes along with time and human experience, reaching a new status in the subject’s mind. Here, place is not merely geography but a dimension of human experience and time.

Human Axis in the Chronotope of the Threshold

In the threshold moments, humans encounter a fresh understanding of themselves and the world. The main subject, through encountering height and changes in environmental perception, establishes a new relationship with themselves and their family. The sentence “I thought I was only connected to them through the earth... Now I understand that from up here, through the air too, one can be connected to them” indicates a profound change in the subject’s understanding of

their connection to their deceased parents and their past. The subject has crossed previous boundaries and achieved a new transcendental connection beyond material frameworks. The subject experiences duration between being down and ascending, symbolizing the tension between a previously stabilized state and their new perception of place and identity. This transcendental duration situates the human on the threshold between prior awareness and a novel experience.

Human Axis in the Transhuman–Place Chain

Sentences such as “I see my father, far from us. And my mother...” and “I tell my father we are up here... above the city... sh... h... r... Father laughs and says something green: ‘r ... h... sh...’” demonstrate that in the transhuman–place chain, the death of the father and mother, especially the father, has transformed into a supra-material bond. Place (the sky) and time (past and present) serve as mediums through which the subject redefines human identity and experiences transcendence. This transcendental bond dissolves physical and temporal boundaries, placing the subject on a path toward reflection and deeper understanding of self and the world.

Conclusion

The analysis of the four texts demonstrates that Rahesh, through its multilayered narrative and multidimensional imagery, places the reader in threshold and transcendental situations where the three axes—time, space, and human—interact and evolve continuously. Using the combined model of the chronotope of the threshold and the transhuman-place chain, these interactions can be interpreted as follows:

Time Axis

Time in the narratives is nonlinear and interwoven. Moments of temporal stretching—such as in “The horses are pounding their hooves” or when the protagonist recalls the death of her parents—indicate a shift from ordinary time to threshold time, in which critical and transformative moments unfold. Within the transhuman-place chain, time gains a significance beyond the linear past-present-future trajectory, entering the realm of transcendental experiences and metaphysical connections.

Space Axis

Space is both physical and symbolic. Locations such as “the sky and the earth” during moments of crisis, the trembling city in passages like “I see father far away...,” and the “grandmother’s house” as the ideal home, demonstrate that, in the chronotope of the threshold, space acts as a platform for crossing boundaries toward

new transcendental and social realms. In the transhuman-place chain, space functions as a bridge connecting humans to extraordinary spaces, where life and death or earth and air are symbolically intertwined.

Human Axis

Humans are agents of transformation. Lia, through the experience of her parents' death or participation in social events such as ascending or speaking before an audience, is propelled from familiar conditions to threshold positions. Within the transhuman-place chain, this crossing of physical and temporal limits manifests as transcendental connections and a redefinition of human identity. The protagonist navigates not only personal and familial crises but also urban lived experiences, which gain meaning within the frameworks of architecture and contemporary urban critique.

In Rahesh, the physical and conceptual boundaries of time, space, and human are repeatedly crossed and redefined, connecting all three axes. In the chronotope of the threshold, these crossings signify critical moments that place the subject in transitional phases. In the transhuman-place chain, space and time serve as foundations for re-signifying human identity. Consequently, Rahesh is not only the story of a single subject but also a depiction of profound human and urban transformations, made possible through the crossing of physical, social, and transcendental boundaries.

Bibliography

- Aguirre, Manuel (2007). *Liminal Terror: The Poetics of Gothic Space*, in *The Dynamics of the Threshold: Essays on Liminal Negotiations*, Edited by Jesus Betio & Ana M Manzanans. Madrid, The Gateway press.
- Amirkhani, R. (1396). *Rahesh*, 12th edition, Tehran: Ofogh.
- Bakhtin, M.M. (1981). *Forms of Time and of the Chronotope in the Novel*. In *The Dialogic Imagination: Four Essays* (M. Holquist, Ed.; C. Emerson & M. Holquist, Trans.) University of Texas Press.
- Bakhtin, M. (1387). *The Dialogic Imagination: Essays on the Novel*, R. Pourazr, Trans., 6th edition, Tehran: Ney.
- Berque (2014). "La ville insoutenable". Colloque. ANR PAGODE. Villes et quartiers durables: la place des habitants. Maison de Sds- Pessac, 27 et 28 novembre 2014.
- Holquist, Micheal (2010). "The Fugue of Chronotope" in *Bakhtin's Theory of the Literary Chronotope: Reflections, Applications, Perspectives*. Ed. Nele Bemong et al. Gent: Academic Press, 19-33

- Keunen, Bart (2010). The Chronotope Imagination in Literature and Film: Bakhtin, Bergson and Deluze on forms of time. Bakhtin's Theory of the Literary Chronotope: Reflections, Applications, Perspectives, Ed. Nele bemong et al. Gent: Academic Press. 35-57
- Miyahi, E. (1402). A world within the world: Essays on Mikhail Bakhtin's concept of chronotope (1st ed.). Tehran: Logos
- Namvar Motlagh, B. (1402). Narrative duration (1st ed.). Tehran: Sokhan

Articles and Essays

- Abbasi, A., & Rezaei, S. (1401). Narrative program analysis and presentation of an actantial model in *The Lost Journal* by Patrick Modiano. *Biannual Journal of Narratology*, 8(16), 597–626.
- De Lima, Edirlie Soares, Margot M. E. Neggers, Bruno Feijo, Marco A Casanova, Antonio L. Furtado (2025). An AI-powered approach to semiotic reconstruction of narratives, *Entertainment Computing Journal*
- Mahmoudi Bakhtiari, B., & Ebrahimi Naqani, E. (1400). Chronotopic narrativization in dramatic literature: A case study of *Sleep Report* by Mohammad Rezaei Rad. *Biannual Journal of Narratology*, 6(12), 435–466.
- Shairi, H., & Seyed Ebrahimi, F. (1398). Semiotic-literary ecology: Theory and method. *Scientific-Research Quarterly of Literary Criticism*, 12(46), 69–89.
- Zhao, Yiheng (2023). Redefining Sign/ Symbol and Semiotics, *Political Geography Journal*

تحلیل پیوند زمان، مکان و انسان در رمان رهش با تأکید بر مدل ترکیبی کرونوتوپ آستانه و زنجیره تراانسان-مکان

منا خدابخش*

حمیدرضا شعیری**، مهناز کربلایی صادق***، زهره صفوی زاده سهری****

چکیده

در این پژوهش، چگونگی تعامل میان زمان، مکان و انسان در بازنمایی تجربه‌های زیستی سوژه اصلی رمان «رهش» اثر رضا امیرخانی، بر اساس مدل ترکیبی «کرونوتوپ آستانه» و «زنجیره تراانسان-مکان» به عنوان مسئله اصلی بررسی شده است. اهمیت این تحقیق در آن است که با تلفیق دو مدل یادشده، رویکردی نوین برای تحلیل پیوندهای زمانی-مکانی و انسانی در متون ادبی معاصر ارائه می‌دهد؛ رویکردی که می‌تواند در مطالعات روایت‌شناختی و نیز در تحلیل‌های بینارشته‌ای مرتبط با هویت، بوم‌زیست و تحولات شهری کاربرد داشته باشد. این مطالعه با بهره‌گیری از رویکرد نشانه‌معناشناختی و به‌کارگیری روش توصیفی-تحلیلی بر روی گزیده‌هایی هدفمند از رمان، انجام شده است. نتایج نشان می‌دهد که مدل ترکیبی یادشده، با برجسته‌سازی موقعیت‌های آستانه‌ای و پیوندهای فرامادی، نه تنها لایه‌های معنایی و مفهومی متن را غنا می‌بخشد، بلکه چگونگی

* دانشجوی دکتری تخصصی زبان‌شناسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران،

monaakhodabakhsh@gmail.com

** استاد گروه زبان و ادبیات فرانسه، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران (نویسنده مسئول)،

shairi@modares.ac.ir

*** استادیار گروه زبان‌شناسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران،

karbalaei@srbiau.ac.ir.com

**** استادیار گروه زبان‌شناسی، واحد تاکستان، دانشگاه آزاد اسلامی، تاکستان، ایران،

naghme_linguist@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۱۱، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۱۴

دگرگونی هویت سوژه‌ها را در بستر تعامل پویای زمان و مکان آشکار می‌کند. این یافته‌ها نشان می‌دهد که عبور از لحظات آستانه‌ای به پساآستانه‌ای، موجب تعمیق تجربه‌های زیسته و خلق معانی تازه در روایت می‌شود.

کلیدواژه‌ها: کلیدواژه‌ها: زمان، مکان؛ انسان، مدل ترکیبی کرونوتوپ آستانه و زنجیره ترانسان-مکان، سوژه.

۱. مقدمه

رمان «رهش» نوشته رضا امیرخانی، از جمله آثار برجسته ادبیات معاصر فارسی است که با پرداختن به تحولات شهری، زیست‌محیطی و هویتی، بستری مناسب برای تحلیل مسائل پیچیده زیستی و روان‌شناختی سوژه‌های خود فراهم می‌آورد. اهمیت این رمان در تلفیق هم‌زمان موضوعات اجتماعی، معماری و زیست‌محیطی با لایه‌های عمیق روان‌شناختی و هویتی شخصیت‌ها نهفته است که امکان بازنمایی چندوجهی و پیچیده‌ای از تجربه‌های انسانی را فراهم می‌کند.

در این پژوهش، به منظور بررسی تعامل میان زمان، مکان و انسان در بازنمایی تجربه‌های زیستی، از مدل ترکیبی کرونوتوپ آستانه و زنجیره ترانسان-مکان بهره گرفته شده است. این مدل، با تأکید بر موقعیت‌های آستانه‌ای و پیوندهای فرامادی انسان با زمان و مکان، امکان تحلیل روایت‌هایی را فراهم می‌آورد که در آنها مرزهای فیزیکی و استعلایی درهم تنیده‌اند. رویکرد این پژوهش مبتنی بر نشانه‌معناشناختی است و تلاش دارد تا از رهگذر این مدل ترکیبی، لایه‌های پنهان معنایی روایت را آشکار سازد.

۱.۱ بیان مسئله

مسئله این پژوهش، واکاوی چگونگی تعامل میان زمان، مکان و انسان در بازنمایی تجربه‌های زیستی سوژه اصلی رمان رهش است. روایت «رهش» اثر رضا امیرخانی، با ساختار چندلایه و پیوندهای پرتنش میان زیست فردی و بستر شهری، امکان مناسبی برای بررسی این مسئله فراهم می‌کند. پرسش اصلی آن است که این وضعیت‌ها چگونه در پیوند میان زمان روایی، فضای متحول شهر و تجربه زیسته شخصیت‌ها شکل می‌گیرند و چه سازوکارهای معنایی این تعامل را هدایت می‌کند. تحلیل این مسئله نیازمند رویکردی است

تحلیل پیوند زمان، مکان و انسان در رمان رهش... (منا خدابخش و دیگران) ۶۱

که بتواند لایه‌های عمیق‌تر تجربه، دلالت‌های آستانه‌ای و فرایندهای معنایی پنهان در روایت را آشکار سازد.

۲.۱ ضرورت و اهمیت پژوهش

ضرورت و اهمیت این پژوهش در آن است که با تلفیق دو الگوی نظری، رویکردی تازه برای تحلیل پیوندهای زمانی-مکانی و انسانی در متون ادبی معاصر ارائه می‌دهد؛ رویکردی که نه تنها در مطالعات روایت‌شناختی، بلکه در تحلیل‌های میان‌رشته‌ای مرتبط با هویت، بوم‌زیست و تحولات شهری نیز کاربردی است. این مطالعه با بهره‌گیری از روش توصیفی-تحلیلی و تکیه بر خوانش نشانه‌شناختی گزیده‌هایی هدفمند از رمان انجام شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که مدل ترکیبی پیشنهادی، با برجسته‌سازی موقعیت‌های آستانه‌ای و پیوندهای فرامادی، لایه‌های معنایی و مفهومی متن را غنا می‌بخشد و چگونگی دگرگونی هویت سوژه‌ها را در بستر تعامل پویای زمان و مکان آشکار می‌سازد. بر اساس این نتایج، گذار از لحظات آستانه‌ای به وضعیت‌های پساآستانه‌ای، تجربه زیسته را تعمیق می‌کند و امکان تولید معانی نو در روایت را فراهم می‌آورد.

۳.۱ اهداف پژوهش

این پژوهش با هدف تحلیل رمان رهش در چارچوب مدل ترکیبی کرونوتوپ آستانه و زنجیره تراانسان-مکان انجام می‌شود و می‌کوشد سازوکارهای معنازای روایت را از خلال پیوند سه‌گانه زمان، مکان و انسان آشکار سازد. هدف آن است که نشان دهد تجربه‌های آستانه‌ای سوژه چگونه شکل می‌گیرند، او را از وضعیت‌های دیرشی عبور می‌دهند و به لایه‌های تازه مفهومی و ارزشی منجر می‌شوند، و در نهایت موجب تعمیق تجربه‌های زیسته و خلق معنایی نو در روایت می‌شوند.

۴.۱ سؤالات پژوهش

۱. چگونه مدل ترکیبی کرونوتوپ آستانه و زنجیره تراانسان-مکان، تعامل میان زمان، مکان و انسان را در تجربه‌های زیستی سوژه اصلی بازنمایی می‌کند؟
۲. چگونه این تعامل در چارچوب مدل ترکیبی به روایت رهش لایه‌های معنایی و مفهومی چندلایه می‌بخشد؟

۵.۱ پیشینه پژوهش

مطالعات متعددی در زمینه نشان‌شناسی، کرونوتوپ و بازنمایی مکان، زمان و انسان در متون مختلف صورت گرفته‌است.

بوناتو (۲۰۲۴)، در مقاله‌ای با عنوان «ایدئولوژی نشانه‌شناختی و حس متغیر مکان: نوسازی شهری بوم‌شناختی چین از منظر کدهای تبلیغاتی»، به تحلیل تغییرات ساختاری در مدیریت زمین و نمادپردازی مناظر شهری در شهر چونگ‌چینگ در چارچوب سیاسی «تمدن بوم‌شناختی» چین می‌پردازد.

د لیما (۲۰۲۵) و همکاران در مقاله‌ای با عنوان «رویکردی مبتنی بر هوش مصنوعی به منظور واسازی نشانه‌شناختی روایت‌ها» پژوهشی نوآورانه و تعاملی برای تولید روایت‌های زبان طبیعی بر اساس کارهای جاری در زمینه روابط نشانه‌شناختی ارائه می‌دهند.

ژائو (۲۰۲۳)، در مقاله خود با نام «بازتعریف نشانه/نماد و نشانه‌شناسی» به بررسی تفاوت‌ها و سردرگمی‌های موجود بین مفاهیم نشانه و نماد پرداخته و تلاش می‌کند تا تعاریف دقیق‌تری برای این اصطلاحات ارائه دهد.

شعیری و سیدابراهیمی (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان «نشانه-بوم‌زیست: نظریه و روش»، مفهوم «نشانه-بوم‌زیست» را معرفی می‌کنند که بیانگر تعامل میان مکان، کیفیت زندگی و انسان است و منجر به شکل‌گیری گزاره‌هایی می‌شود که در اثر انتقال از وضعیتی به وضعیت دیگر ایجاد می‌شوند. بوم‌زیست، به معنای قابلیت انتقال، حرکت و تحول حضورها در زمان و مکان است که این حضورها در فرایند کنشی و تعاملی رشد و تکامل می‌یابند. شعیری و سیدابراهیمی در این پژوهش به بررسی چگونگی شکل‌گیری، رشد و انتقال این حضورها و گزاره‌ها در زنجیره‌های ترانسان-مکانی می‌پردازند.

محمودی بختیاری و ابراهیمی ناقانی (۱۴۰۱) در پژوهشی با نام «روایت‌سازی کرونوتوپیک در ادبیات نمایشی: بررسی موردی نمایش‌نامه گزارش خواب اثر محمد رضایی راد»، نقش زمان، مکان را در شکل‌گیری روایت تحلیل کرده‌اند و به بررسی نحوه ترکیب این دو عنصر در خلق روایت پرداخته‌اند.

عباسی و رضایی (۱۴۰۳) در مقاله‌ای با عنوان «واکاوی برنامه روایی و ارائه الگوی کنشی در محله گمشده اثر پاتریک مودیانو»، به واکاوی جست‌وجوی هویت در رمان

تحلیل پیوند زمان، مکان و انسان در رمان رهش... (منا خدابخش و دیگران) ۶۳

«محله گمشده» پرداخته‌اند و نشان داده‌اند که ساختار روایت در سکانس‌های جزئی و کلی چگونه در هماهنگی است.

۱.۵.۱ مروری کلی بر پیشینه پژوهش

مطالعات پیشین در حوزه نشانه‌شناسی، کرونوتوپ و بازنمایی تجربه‌های زیستی، هر یک به بخشی از این حوزه پرداخته‌اند و روش‌ها و مفاهیم متنوعی را به کار گرفته‌اند. با وجود این تنوع پژوهشی، خلأ قابل توجهی در بررسی هم‌زمان و ترکیبی نقش کرونوتوپ آستانه و زنجیره ترانسان-مکان در بازنمایی چندلایه تجربه‌های زیستی وجود دارد. مطالعات پیشین عمدتاً بر تحلیل جزئی یا تک‌بعدی تمرکز کرده‌اند و کمتر به کاربرد این مدل ترکیبی برای تحلیل روایت‌های پیچیده ادبی مانند رمان «رهش» پرداخته‌اند.

بنابراین، ضرورت پژوهش حاضر در ارائه مدلی تحلیلی و کاربردی است که بتواند تعامل پیچیده میان زمان، مکان و انسان را در قالب یک ساختار منسجم و چندلایه بررسی کند و بدین ترتیب به غنای تحلیل‌های نشانه‌شناختی و معناشناختی در ادبیات معاصر فارسی کمک نماید.

۲. مبانی نظری پژوهش

رمان «رهش» اثر رضا امیرخانی، نویسنده برجسته معاصر ایران، با تمرکز بر مسائل اجتماعی و شهری روز، به‌ویژه تخریب خانه‌های قدیمی و جایگزینی آنها با برج‌ها و مجتمع‌های مسکونی، بستری غنی برای تحلیل تحولات زمانی-مکانی و گفتمانی فراهم می‌آورد. این ویژگی‌ها سبب شده‌است که در این پژوهش، رمان بر اساس مدل ترکیبی «کرونوتوپ آستانه و زنجیره ترانسان-مکان» مورد بررسی قرار گیرد.

۱.۲ تعریف کرونوتوپ از دیدگاه باختین

اصطلاح کرونوتوپ ریشه در ترکیب دو واژه یونانی دارد؛ کرونوس به معنای «زمان»، که به گذر زمان یا مفهوم توالی زمانی اشاره دارد و توپوس به معنای «مکان»، که به فضای فیزیکی یا موقعیت مکانی دلالت می‌کند (Bakhtin 1981: 84-88).

پس از مرگ باختین جستارهایی با نام مسائل ادبیات و زیبایی شناسی منتشر شد که مایکل هولکویست و کارل امرسون چهار جستار از آن را به عنوان تخیل مکالمه‌ای به زبان انگلیسی برگرداندند. اساس بحث باختین در این جستارها رمان تاریخی است. جستار سوم که بنیانی بسیار متفکرانه دارد، در باب کروئوتوپ سخن می‌گوید. باختین اصطلاح کروئوتوپ را که برگرفته از علم فیزیک بود، با همین جستار مفصل وارد حوزه مطالعات ادبی کرد. علی‌رغم اینکه باختین در سیر اندیشه‌اش از آغاز تا پایان دغدغه زمان و مکان را دارد، در این مقاله مهم با شرح و بسطی ژرف‌تر به کروئوتوپ و مسئله زمان و مکان می‌پردازد. اما او اصطلاح کروئوتوپ را در مقاله دیگرش در کتاب ژانرهای سخن طی سال‌های ۳۸-۱۹۳۶ نیز به کار برده است. در این مقاله با نام «رمان بالندگی» بحث بنیادی، سیر رمان بالندگی است؛ باختین در این مقاله از اصطلاح کروئوتوپ و کروئوتوپیک استفاده می‌کند بی‌آنکه به تعریف آن بپردازد. از منظر او هر چیزی زمان را در جریان خودش به نمایش می‌گذارد، از درختان، چارپایان و انسان گرفته تا آثار ادبی و هنری، همگی به زمان شکل می‌بخشند. اما همان‌طور که گفتیم در مقاله «کروئوتوپ» که به‌طور تقریبی در همان زمان-یعنی طی سال‌های ۳۸-۱۹۳۷- به نگارش درآمد، باختین به تفصیل به شرح و تبیین کروئوتوپ می‌پردازد. باختین در این مقاله، کروئوتوپ را به عنوان یک مفهوم بنیادی برای تحلیل ادبیات معرفی می‌کند و نشان می‌دهد که زمان و مکان چگونه به‌طور هم‌زمان در ساختار روایت عمل می‌کند (میاحی، ۱۴۰۳: ۹۸-۹۷).

۱.۱.۲ کروئوتوپ وحدت جدایی‌ناپذیر زمان و مکان

کروئوتوپ از دیدگاه باختین به معنای وحدت جدایی‌ناپذیر زمان و مکان در متن‌های روایی است. این مفهوم نشان می‌دهد که زمان و مکان در ادبیات نه به صورت مجزا بلکه در تعامل با یکدیگر معنا پیدا می‌کنند. این پیوند، نه تنها زمان و مکان روایت را می‌سازد، بلکه بر نحوه درک شخصیت‌ها، رویدادها، و معنا در متن ادبی تاثیر می‌گذارد. باختین کروئوتوپ را «ماتریس ادبیات» می‌نامد که تمامیت معنایی یک اثر در آن ریشه دارد (Holoquist, 2010: 84). کروئوتوپ‌ها ساختار معنایی روایت را تعیین می‌کنند. زمان و مکان در کنار هم چارچوبی را ایجاد می‌کنند که در آن شخصیت‌ها، رویدادها، و مفاهیم داستانی معنا پیدا می‌کند. باختین توضیح می‌دهد که هر ژانر ادبی دارای کروئوتوپ‌های خاص خود است که ویژگی‌های آن ژانر را شکل دهند. یکی از این ژانرها کروئوتوپ آستانه است.

۲.۲ کرونوتوپ آستانه

نقشی که کرونوتوپ آستانه در ادبیات مدرن ایفا می‌کند، اغلب به واسطه درگیری‌ها و تنش‌هایی است که دلالت بر بحران‌ها و موقعیت‌های تردیدآمیز دارند. به همین منظور راوی (نویسنده) مکان‌هایی را انتخاب می‌کند که نماد ناامنی شخصیت است. باختین کرونوتوپ آستانه را مشخصه آثار داستانی می‌داند و آن را برای نشان دادن ایده بحران در آثار او معرفی می‌کند. بدین سیاق کرونوتوپ آستانه به شدت با احساسات فرد و ارزیابی او از آن درهم تنیده و اغلب نیز با کرونوتوپ دیدار در تلاقی است. از نگاه باختین مهم‌ترین شاخصه کرونوتوپ آستانه، بحران یا شکاف در زندگی آدمی است. باختین در باب کرونوتوپ آستانه چنین می‌نویسد: اصلی‌ترین نوع آن کرونوتوپ نقطه عطف و شکست در زندگی انسان است. خود کلمه آستانه در کاربرد روزمره (علاوه بر مفهوم تحت‌اللفظی) مفهومی استعاری نیز دارد و با نقطه شکست، لحظه‌های بحرانی و تصمیمات سرنوشت‌ساز زندگی (یا با تردیدهایی که نمی‌توانند تغییری در زندگی ایجاد کنند و واهمه رد شدن از آستانه) مرتبط است... زمان در این کرونوتوپ الزاما زمان لحظه‌ای است و گویی فاقد تداوم و بیرون از جریان طبیعی زندگینامه‌ای است (باختین، ۱۳۸۷: ۳۳۰).

قابل ذکر است که کاربرد استعاری واژه آستانه در کرونوتوپ باختین، شباهت بسیاری به کاربرد همین واژه در شعر فروغ فرخزاد دارد؛ جایی که آستانه به‌عنوان نمادی از لحظه‌های گذار، تردید و بحران در زندگی مطرح می‌شود، با این تفاوت که در شعر فروغ بار عاطفی و ذهنی این مفهوم پررنگ‌تر است، در حالی که در نظریه باختین بیشتر بر موقعیت‌های بحرانی ساختاری و روایی تأکید می‌شود.

۱.۲.۲ سه ویژگی کلیدی برای تشخیص کرونوتوپ آستانه

سه خصیصه برای تشخیص کرونوتوپ آستانه ضروری به نظر می‌رسد: ۱. قابلیت ایجاد آشفتگی و طغیان؛ ۲. عدم تقارن میان شرایط روحی شخصیت پیش از آستانه و پس از آستانه؛ ۳. ناپایداری (Aguirre, 2007: 31). این لحظات بحرانی و آستانه‌ای تهی از معنا نیستند، چراکه در زندگی شخصیت‌ها اثرگذارند و در نهایت پس از عبور از این لحظات بحرانی شخصیت‌ها دچار تغییر، تعالی یا حتی سقوط می‌شوند. مکان هم در کنار زمانی که محسوس و ملموس شده، زنده‌تر و حقیقی‌تر می‌شود. این شرایط آستانه‌ای به قدری زمان و مکان را محصور می‌کنند که هویت شخص متالم از بار احساسی این لحظه فاش

می‌شود. بارت کنن درباره کرونوتوپ آستانه چنین می‌نویسد: «فرد در آشفتگی، دودلی و در مواجهه با دانسته‌هایی که جدیداً تجربه می‌کند، شگفت‌زده می‌شود، سپس آنها را با تجارب قدیمی‌اش مقایسه می‌کند و به سبب ناتوانی خویش در این تطبیق دادن احساس درماندگی پیدا می‌کند» (Keunen, 2010: 45).

۱.۱.۲.۲ قابلیت ایجاد آشفتگی و طغیان

کرونوتوپ آستانه اغلب با لحظات بحرانی، چالش‌ها، و دگرگونی‌های شدید همراه است. این آستانه (که می‌تواند یک مکان فیزیکی مانند درگاه خانه، پل، یا مرز، یا یک لحظه نمادین در زندگی باشد) فضایی است که شخصیت در آن با انتخاب‌ها، تضادها یا نیروهای مواجه می‌شود که او را از حالت تعادل خارج می‌کنند.

۲.۱.۲.۲ عدم تقارن میان شرایط روحی شخصیت پیش‌آستانه و پس‌آستانه

شخصیت‌ها در کرونوتوپ آستانه اغلب تغییرات عمده‌ای را تجربه می‌کنند. شرایط روانی، اخلاقی یا احساسی آنها قبل و بعد از گذر از آستانه، کاملاً متفاوت است. پیش از آستانه شخصیت ممکن است با اضطراب، تردید، یا نوعی تعارض درونی مواجه باشد؛ و در پس‌آستانه شخصیت دچار تحول، روشن‌بینی، یا حتی بحران عمیق‌تری می‌شود که او را از حالت اولیه خود متمایز می‌کند.

۳.۱.۲.۲ ناپایداری

کرونوتوپ آستانه ذاتاً ناپایدار است. این ناپایداری به این معناست که شخصیت‌ها در این لحظات و مکان‌ها به‌طور مداوم در حال تغییر، تصمیم‌گیری یا کشمکش هستند. آستانه مکانی ثابت نیست، بلکه فضایی گذراست که وقایع در آن سریع و گاه غیر قابل پیش‌بینی رخ می‌دهند.

۳.۲ دیدگاه آگوستن برک

آگوستن برک (۲۰۱۵) به زنجیره تراانسان-مکان اعتقاد دارد. دیدگاه آگوستن برک درباره زنجیره تراانسان-مکان به رابطه پیچیده و متقابل انسان با زمان و مکان می‌پردازد و به‌وضوح در تضاد با تفکر دوئالیستی دکارت قرار دارد. برخلاف دکارت که سوژه را منفصل از محیط

تحلیل پیوند زمان، مکان و انسان در رمان رهش... (منا خدابخش و دیگران) ۶۷

و مستقل می‌داند، برک معتقد است که انسان و محیط همواره در تعاملی پویا قرار دارند و این تعامل بوم را شکل می‌دهد. برک برای بیان چنین چرخه‌ای از علم مزولوژی مدد می‌گیرد (شعیری و سیدابراهیمی، ۱۳۹۸: ج ۱۲/ ۷۴-۷۳).

تأثیر متقابل بوم و زیست بر یکدیگر سبب تغییر بوم و سپس تغییر زیست می‌گردد. همین تغییر است که به تاریخ «تن» می‌بخشد. تن‌دار شدن تاریخ به این معناست که بخشی از حضور آن پر می‌شود از همه آنچه که می‌توان وجه مکانی، زمانی، انسانی نامید. به عبارت دیگر، بوم یعنی دارا بودن زمان، مکان و حضور انسانی. آنچه سبب تاریخی شدن بوم می‌شود، این نکته است که بوم در چرخه زمانی-مکانی قرار می‌گیرد و لایه‌های زمان و مکان به بوم نشت کرده، به مرور زمان در آن رسوب می‌کند. با توجه به این موضوع، بوم‌زیست از دو بخش تشکیل می‌شود: رسوب لایه‌های زمانی، مکانی و انسانی؛ تحول و انتقال این لایه‌ها به لایه‌های جدید در اثر انتقال و تجدید حیات این عناصر. بنابر این نگرش، بوم به شیوه‌ای گوشت و پی تاریخ را می‌سازد و از سوی دیگر تاریخ به بوم معنا می‌دهد. چنین امری را می‌توان مورد مطالعه مزولوژی دانست که هم انسان‌شناختی و هم پدیدارشناختی است (Berque, 2014). به‌طور خلاصه می‌توان گفت که از نگاه برک، بوم صرفاً یک فضای فیزیکی نیست؛ بلکه ترکیبی از زمان، مکان، و تجربه انسانی است. بوم از تعامل این سه عنصر معنادار می‌شود. همچنین مکان‌ها تحت تأثیر تعاملات انسانی تغییر می‌کنند و تاریخ آنها در لایه‌های زمانی و مکانی رسوب می‌کند. این فرایند، مکان را به یک پدیده پویا و زنده تبدیل می‌کند. بوم و زیست انسان در رابطه‌ای متقابل قرار دارند؛ بوم تجربه انسانی را شکل می‌دهد، و زیست انسان نیز بوم را تغییر می‌دهد. این چرخه مداوم به تاریخ و تحول بوم معنا می‌بخشد. و در آخر باید گفت برک بر این باور است که بوم تنها در صورتی وجود دارد که مکان، زمان و حضور انسانی در تعامل با یکدیگر باشند. این تعامل، بوم را زنده و متغیر می‌کند (همان).

۱.۳.۲ ارتباط زنجیره تراانسان-مکان با مفهوم کرونوتوپ آستانه

دیدگاه آگوستن برک درباره زنجیره تراانسان-مکان با مفهوم کرونوتوپ آستانه در نظریه باختین ارتباط عمیق دارد، زیرا هر دو بر پیوندهای پیچیده میان انسان، مکان و زمان تأکید دارند.

۲.۳.۲ لحظات آستانه‌ای و تعامل مکان-زمان-انسان

در کرونوتوپ آستانه، آستانه به عنوان مکانی مشخص برای تغییر و تحول حیاتی ظاهر می‌شود. این مکان‌ها جایی هستند که در آنها دیرش زمانی وجود دارد، تجربه انسانی شدت می‌گیرد و تصمیم‌ها یا وقایع حیاتی رخ می‌دهند.

براساس دیدگاه برک، بوم به واسطه تعامل زیسته انسان و محیط شکل می‌گیرد. در لحظه آستانه‌ای، این تعامل در اوج خود قرار می‌گیرد، زیرا حضور انسان در این لحظات از طریق مکان و زمان تعریف می‌شود.

۲.۳.۲ بوم و رسوب تاریخی زمان-مکان

برک معتقد است که بوم از لایه‌های تاریخی و زمانی تشکیل شده و تعامل انسان با این لایه‌هاست که تاریخ و معنای بوم را می‌سازد. در کرونوتوپ آستانه نیز مکان و زمان هیچ‌گاه بی‌تأثیر از گذشته یا آینده نیستند. این لحظات آستانه‌ای به دلیل تراکم تاریخی و مکانی‌شان معنا دارند.

۴.۳.۲ تغییر و تحولات در بوم و کرونوتوپ آستانه

در دیدگاه برک، تغییرات بوم و زیست انسان در ارتباطی متقابل رخ می‌دهد. به همین ترتیب، کرونوتوپ آستانه نیز نقطه‌ای است که تغییرات اساسی در زندگی انسان رخ می‌دهد و از طریق این تغییرات، معنا و ارزش‌های جدید خلق می‌شوند. هر دوی این دیدگاه‌ها بر لحظه‌های بحرانی و ارتباطات معنا دار تأکید دارند.

۵.۳.۲ زمان کش آمده و تجربه انسانی

همان‌طور که برک بیان می‌کند، در لحظات بحرانی، زمان حال بسط پیدا می‌کند و انسان با لایه‌های زمانی گذشته و آینده روبه‌رو می‌شود. در کرونوتوپ آستانه نیز زمان در لحظه‌ای گویی معلق یا کشیده می‌شود تا اهمیت لحظه را برجسته‌تر کند. این شباهت نشان می‌دهد که هر دو دیدگاه بر مفهوم «تجربه زیسته زمان» تأکید دارند.

۴.۲ مدل تحلیلی ترکیبی کرونوتوپ آستانه و زنجیره تراانسان-مکان

تحلیل متون ادبی، به‌ویژه آثاری که به تجربه‌های انسانی در بسترهای زمانی و مکانی متغیر می‌پردازند، نیازمند رویکردی است که بتواند پویایی و تعامل میان زمان، مکان و انسان را به‌درستی درک کند. در این راستا، ترکیب دو دیدگاه کرونوتوپ آستانه از میخائیل باختین و زنجیره تراانسان-مکان از آگوستن برک، مدلی مفهومی فراهم می‌آورد که پیچیدگی‌های این تعامل را آشکار می‌کند.

کرونوتوپ آستانه، با تأکید بر لحظات بحرانی و مکان‌های گذار، به ما امکان می‌دهد تا تجربه زمانی و مکانی شخصیت‌ها را در لحظات کلیدی و آستانه‌ای داستان بررسی کنیم. از سوی دیگر، دیدگاه زنجیره تراانسان-مکان بر پیوند متقابل انسان و محیط زیسته تأکید دارد و نشان می‌دهد که مکان نه صرفاً فضایی جغرافیایی، بلکه زیستی است که از حضور، کنش و تاریخ انسان‌ها معنا می‌یابد.

مدل تحلیلی- ترکیبی پیشنهادی، این دو دیدگاه را در یک چارچوب یکپارچه گردهم می‌آورد و به بررسی لحظاتی می‌پردازد که شخصیت‌ها در مواجهه با بحران‌های زمانی- مکانی، دچار تغییر هویتی می‌شوند و در عین حال، بوم زیسته خود را متحول می‌کنند. این مدل، سه محور کلیدی زمان، مکان و انسان را به‌عنوان عناصری پویا و متقابل در نظر می‌گیرد که امکان ارائه دیدگاهی چند لایه را فراهم می‌کند و بر پیوند متقابل این سه محور اصلی در ساختار روایت تأکید دارد.

۱.۴.۲ محور ۱: زمان (تجربه آستانه‌ای و زمان رسوب‌یافته)

۱.۱.۴.۲ کرونوتوپ آستانه

زمان به‌صورت کش‌آمده، دیرشی و بحرانی تجربه می‌شود، جایی که لحظه‌ای خاص گذشته و آینده را از هم جدا می‌کند و شخص را در آستانه تغییر قرار می‌دهد.

۲.۱.۴.۲ زنجیره تراانسان-مکان

زمان در بوم، لایه‌هایی از تاریخ است که در طول زندگی انسان و محیط رسوب کرده و در هر لحظه زیسته قابل درک است.

۲.۴.۲ محور ۲: مکان (فضای آستانه‌ای و بوم زیسته)

۱.۲.۴.۲ کرونوتوپ آستانه

مکان به عنوان فضایی ناپایدار و گذرا عمل می‌کند که شخصیت را در بحران قرار می‌دهد و او را از وضعیت پیشین جدا می‌کند.

۲.۲.۴.۲ زنجیره تراانسان-مکان

مکان به عنوان بوم، حاصل تعامل مداوم انسان و محیط زیسته است که هویت و ویژگی‌های آن از این رابطه شکل می‌گیرد.

۳.۴.۲ محور ۳: انسان (هویت آستانه‌ای و تراانسان)

۱.۳.۴.۲ کرونوتوپ آستانه

شخصیت‌ها در لحظات آستانه‌ای دچار تحول و بازتعریف هویت می‌شوند. این تحول ناشی از مواجهه با بحران‌های زمانی-مکانی است.

۲.۳.۴.۲ زنجیره تراانسان-مکان

هویت انسان در پیوند با بوم زیسته تعریف می‌شود، انسان نه تنها تحت تاثیر محیط قرار می‌گیرد، بلکه با کنش‌هایش آن را تغییر می‌دهد.

۳. بحث و بررسی

۱.۳ خلاصه داستان رهش

رمان «رهش» نوشته رضا امیرخانی، زندگی لیا را روایت می‌کند؛ مادری که مهم‌ترین دغدغه‌اش درمان و مراقبت از پسرش ایلیا است که از مشکلات حاد تنفسی رنج می‌برد. آلودگی هوای تهران و شرایط نامناسب زیست شهری نه تنها سلامت ایلیا را تهدید می‌کند، بلکه لیا را به مواجهه جدی با معضلات زیست‌محیطی و شهری سوق می‌دهد.

در کنار این بحران شخصی، لیا شاهد روند رو به گسترش تخریب خانه‌های قدیمی و تبدیل آنها به آپارتمان‌ها و برج‌های بلندمرتبه است؛ تغییری که به زعم او نه تنها چهره و

تحلیل پیوند زمان، مکان و انسان در رمان رهش... (منا خدابخش و دیگران) ۷۱

هویت تهران را دگرگون کرده، بلکه ارتباط انسان با بوم زیست خود را نیز گسسته است. همین تجربه‌های عینی، او را در مسیر تقابل با سوداگران زمین و بی تفاوتی مسئولان قرار می‌دهد.

پیرنگ داستان با خطی علی و معلولی، از دغدغه‌های مادرانه‌ی لیا آغاز شده و به تدریج به نقد ساختار شهری و تخریب زیست محیط می‌رسد. امیرخانی در این اثر، با ظرافت و دقت به ترسیم فضای شهری و بحران‌های هویتی پرداخته و «رهش» را به یکی از نمونه‌های مهم رمان اجتماعی-انتقادی معاصر ایران بدل کرده است؛ رمانی که هم از منظر ادبی و هم به عنوان سندی اجتماعی، ارزش بررسی و تحلیل دارد.

۲.۳ تحلیل بر اساس مدل تحلیلی ترکیبی کرونوتوپ آستانه و زنجیره تراانسان-مکان

رمان رهش به عنوان اثری که در آن انسان، زمان و مکان در بستر تحولات اجتماعی و زیست محیطی درهم تنیده شده‌اند، بستری مناسب برای تحلیل در چارچوب مدل ترکیبی کرونوتوپ آستانه و زنجیره تراانسان-مکان فراهم می‌کند. این مدل، با تأکید بر لحظات بحرانی و آستانه‌ای که در آن دیرش زمانی وجود دارد، مکان معنایی پویا پیدا می‌کند و انسان در مواجهه با بحران‌های هویتی قرار می‌گیرد، ابزار مناسبی برای واکاوی لایه‌های درونی این اثر است.

۳.۳ لحظه‌های بحرانی: پیوند میان زمان، مکان و انسان در بوم زیسته

اسب‌ها از دو روز قبلش سم می‌کوبانند. سگ‌ها دندان به هم می‌سایند. شبش گربه‌ها خرناس می‌کشند. کبوترها بی‌قراری می‌کنند و نصف شب تو لانه در جا بال می‌زنند. قزل‌آلاها عوض این که بالا بیایند، خودشان را رها می‌کنند در مسیر پایین دست رود. ماهی‌های آکواریوم اما همان‌جور مثل ابله‌ها با لب‌هایشان بی‌صدا می‌گویند «یو» و از دهانشان حباب بیرون می‌دهند؛ من اما یقین دارم که مردها فقط ظرف می‌شکافند... نه از شب قبل، نه از دو روز قبل؛ از ماه‌ها قبلش. شاید حتی از سال‌ها قبل‌تر... اصلاً از همان سال که ازدواج کردیم... از چند شب بعدش ظرف می‌شکافند. ماهی آکواریوم نبود که دهانش را یوکند... باید ظرف می‌شکافد دیگر. از مردی این قدر برده بود... (امیرخانی، ۱۳۹۶: ج ۷/۱۲).

این بخش از رمان رهش تصویری دقیق از یک آستانه زمانی-مکانی ارائه می‌دهد که در آن راوی (لیا) در مواجهه با محیط زیسته اطراف خود، تجربه‌ای بحرانی از تضادها و تغییرات درونی و بیرونی را بازنمایی می‌کند. با استفاده از سه محور اصلی مدل تحلیلی ترکیبی، این بخش را می‌توان به شرح زیر تحلیل کرد:

۱.۳.۳ محور زمان در کرونوتوپ آستانه

در این بخش، زمان به صورت دیرشی و گسسته از حالت طبیعی خود ارائه می‌شود. توصیف رفتار حیوانات و دیگر موجودات که «از دیروز قبلش سم می‌کوبانند»، «دندان به هم می‌سایند»، «خرناس می‌کشند» و ... بیانگر تداوم و استمرار بحران است. این زمان، لحظه‌ای متوقف و کش‌دار است که گذشته، حال و آینده را به هم می‌دوزد و به شکلی زنجیره‌ای پیش می‌رود. در اینجا، زمان به شکلی درهم‌تنیده و بحران‌زده به نظر می‌رسد، که نشان‌دهنده یک نقطه عطف و آستانه‌ای است که در آن شخصیت در حال گذر از وضعیت پیشین به وضعیت جدید است.

۲.۳.۳ محور زمان در زنجیره ترانسان-مکان

در کنار این دیرش زمانی، زمان در مفهوم ترانسان-مکان به عنوان فرایندی تاریخی و جمعی دیده می‌شود. وقتی راوی از «ماه‌ها قبل»، «از سال‌ها قبل» و «از همان سال که ازدواج کردیم» سخن می‌گوید، به نوعی به ساختار تاریخی و زمان‌مند در زندگی‌اش اشاره می‌کند. این تکرار و استمرار در زمان، به‌ویژه در توصیف رفتار مرد که از همان زمان ازدواج شروع به شکستن ظرف‌ها کرده‌است، نمایانگر پیوند زمان با مکان و هویت زیسته است. زمان در این مفهوم به شکلی رسوبی و جمعی در مکان‌ها و تجربه‌های انسانی ثبت می‌شود.

۳.۳.۳ محور مکان در کرونوتوپ آستانه

در کرونوتوپ آستانه، مکان نیز به عنوان یک فضای بحرانی معرفی می‌شود که در آن تغییرات عمده‌ای در درک شخصیت از محیط زیسته‌اش اتفاق می‌افتد. در این قسمت، مکان به صورت بحرانی و در حال تغییر معرفی می‌شود. راوی به رفتار موجودات در محیط اشاره می‌کند: «اسب‌ها از دیروز قبلش سم می‌کوبانند»، «سگ‌ها دندان به هم می‌سایند»، «گره‌ها خرناس می‌کشند»، و «قزل‌آلاها خودشان را رها می‌کنند»؛ این‌ها همه نشانه‌های دگرگونی در

تحلیل پیوند زمان، مکان و انسان در رمان رهش... (منا خدابخش و دیگران) ۷۳

مکان و محیط اطراف است. مکان در این بخش به گونه‌ای است که تحت تاثیر بحران‌های درونی شخصیت راوی یا همان سوژه اصلی، قرار دارد، جایی که همه چیز در حال تغییر و آشوب است. این تغییرات در مکان با وضعیت درونی و بحران‌های شخصیتی راوی هم‌راستا هستند.

۴.۳.۳ محور مکان در زنجیره تراانسان-مکان

در دیدگاه زنجیره تراانسان-مکان، مکان فراتر از یک پس‌زمینه صرف برای روایت است و به عنوان جزئی از بوم زیسته و تاریخی مشاهده می‌شود. وقتی راوی می‌گوید: «من اما یقین دارم که مردها فقط ظرف می‌شکанд»، این نشان از تغییرات اجتماعی و تاریخی در روابط انسانی دارد که مستقیماً بر محیط زیست او تاثیر می‌گذارد. مکان در اینجا به عنوان یک فضای انسانی و زیستی تعریف می‌شود که در آن افراد و محیط در تعامل متقابل با یکدیگر هستند. راوی با اشاره به رفتارهای همیشگی و ناگزیر در این مکان، می‌فهمد که تغییرات در محیط و انسان‌ها با یکدیگر در ارتباط هستند.

۵.۳.۳ محور انسان در کرونوتوپ آستانه

در این بخش، انسان در نقطه‌ای بحرانی قرار دارد که به لحاظ عاطفی و هویتی دچار تغییرات اساسی می‌شود. توصیف راوی از «مردها فقط ظرف می‌شکاند» به عنوان یک نقطه عطف در رابطه‌اش با دیگران، نشان از بحران در روابط انسانی و هویتی دارد که به‌طور ناگهانی و در یک لحظه بحرانی روی می‌دهد.

۶.۳.۳ محور انسان در زنجیره تراانسان-مکان

انسان در این چارچوب به عنوان کنش‌گری است که در تعامل با محیط زیست خود، تغییرات و تحولاتی را درک می‌کند. راوی در اینجا به‌طور غیرمستقیم به تاثیرات اجتماعی و عاطفی زمان و مکان در روابط خود اشاره می‌کند که بر هویت فرد تاثیر می‌گذارد.

۴.۳ تجربه انسانی در بحران زمان و مکان: تحلیل ترکیبی کرونوتوپ آستانه و زنجیره تراانسان-مکان

در این بخش از کتاب، دگرگونی‌های زمان و مکان به‌طور هم‌زمان به تصویر کشیده می‌شود و این دگرگونی‌ها در قالب بحران‌های درونی و بیرونی شخصیت‌های اصلی، از جمله راوی و ایلیا، رخ می‌دهند.

من و ایلیا نشسته‌ایم روی طناب کفی و تاب می‌خوریم. صدایی مهیب. شکستن...
افتادن...

ناگهان...

ت...

ا...

ب...

تاب... آسمان می‌چرخد. درخت نارون هم‌سایه از کمر می‌شکند. صدای شکستن ساقه جوری است که انگار می‌کنم استخوان خودم شکست. بازوی جرثقیل می‌چرخد. ستاره‌های مبهم تهران آلوده، همان‌جور در ابهام می‌چرخند. زمین و زمان می‌چرخد. آلودگی هوا هم می‌چرخد. دست‌ها را ستون می‌کنم. همان‌جور که بین آسمان و زمین هستم، فریاد می‌کشم ایلیا و با صورت زمین می‌خورم... زمان کش می‌آید و همه‌چیز به سرعت در ذهنم می‌گذرد.

همان شب قبل که آخرین بشقاب سفالین لالچین را شکاند، یقین داشتم که چیزی شبیه زلزله در پیش است. روی خاک دنبال ایلیا می‌گردم که انگار بالا سرم ایستاده‌است. چنگش می‌زنم و می‌کشانمش زیر تنم. منتظرم تا سردی فلز بازوی جرثقیل بنشیند پشت گردنم و کار تمام شود. زمان کش می‌آید... یادم می‌افتد که دم مرگ، زمان کش می‌آید...

صورت‌م روی خاک است. خاک هم بوی خاک نمی‌دهد... بوی روغن سوخته می‌دهد انگار. (همان: ۳۱-۳۰).

۱.۴.۳ محور زمان در کرونوتوپ آستانه

زمان در این بخش کش‌سان است و دیرش دارد؛ و با لحظات بحرانی سوژه لیا پیوند خورده‌است. توصیفاتی مانند «زمان کش می‌آید» و «همه چیز به سرعت در ذهنم می‌گذرد» نشان‌دهنده دیرش و فشردگی زمانی در یک نقطه بحرانی است. سوژه در وضعیتی قرار دارد

تحلیل پیوند زمان، مکان و انسان در رمان رهش... (منا خدابخش و دیگران) ۷۵

که مرزهای گذشته و حال بهم می‌ریزد و لحظه‌ی حال به شدت برجسته می‌شود. زمان در کرونوتوپ آستانه به عنوان نقطه‌ای از تغییر یا تحول اساسی عمل می‌کند؛ جایی که سوژه بین زندگی و مرگ، بین زمین و آسمان، معلق است و تجربه‌ای متناقض از سرعت و سکون زمان دارد.

۲.۴.۳ محور زمان در زنجیره‌ی تراانسان-مکان

زمان به طور متقابل با مکان و بدن در ارتباط است. لحظه‌ی سقوط از طناب و ضربه‌ای که به سوژه وارد می‌شود، باعث می‌شود که زمان نه تنها در ذهن سوژه، بلکه در تجربه‌ی جسمانی او نیز کش دار شود. زمان در اینجا نه صرفاً خطی، بلکه زنده و پویا است و با تجربه‌ی بدن در محیط و شرایط خاص شکل می‌گیرد. لحظاتی مانند انتظار برای «سردی فلز بازوی جرثقیل» و یادآوری «دم مرگ زمان کش می‌آید» نشان‌دهنده‌ی تاثیر هم‌زمان، زمان و مکان بر درک و تجربه‌ی سوژه است.

۳.۴.۳ محور مکان در کرونوتوپ آستانه

مکان در این بخش مرزهای عادی خود را از دست می‌دهد و به صحنه‌ای برای وقوع بحران تبدیل می‌شود. طناب کنفی، آسمان، زمین، درخت نارون و خاک همگی به مکان‌هایی بدل می‌شوند که سوژه را از یک وضعیت عادی به مرزهای تغییر و تحول می‌برند. مکان در اینجا نمادی از ناپایداری است؛ به‌ویژه درختی که «از کمر می‌شکند» و «خاکی که بوی روغن سوخته می‌دهد» به وضوح دگرگونی مکان را بازتاب می‌دهد.

۴.۴.۳ محور مکان در زنجیره‌ی تراانسان-مکان

مکان در این قسمت از داستان به طور پیوسته در تعامل با بدن و ذهن سوژه تغییر می‌کند. زمین و آسمان به طور نمادین به محیطی پویا تبدیل می‌شوند که در آن سوژه احساس دیرش و ناپایداری می‌کند. چرخش آسمان، زمین و حتی آلودگی هوا نشان‌دهنده‌ی این است که مکان نه ایستا، بلکه زنده و تغییرپذیر است و تاثیر عمیقی بر تجربه‌ی زیسته‌ی سوژه دارد.

۵.۴.۳ محور انسان در کرونوتوپ آستانه

انسان در این بخش به عنوان موجودی در مرز تجربه تحول عمل می‌کند. سوژه اصلی در لحظه‌ای که به شدت بحرانی است، با مفاهیمی مانند مرگ و زنده ماندن روبه‌رو می‌شود. فریاد زدن نام «ایلیا» و تلاش برای محافظت از او، نشان‌دهنده نوعی واکنش انسانی در برابر شرایط بحرانی است. انسان در این کرونوتوپ، مرکز دیرش و تغییر است و تجربه‌اش در این لحظات با نوعی گسست و بحران همراه است.

۶.۴.۳ محور انسان در زنجیره تراانسان-مکان

انسان در زنجیره تراانسان-مکان نه تنها در ارتباط با محیط، بلکه به عنوان عنصری که مکان و زمان را معنا می‌بخشد، ظاهر می‌شود. بدن سوژه در سقوط و برخورد با خاک و ادراک او از مکان و زمان، نشان می‌دهد که چگونه تجربه انسانی در پیوند با محیط پیرامون شکل می‌گیرد. جمله‌هایی مثل «خاکم بوی خاک نمی‌دهد» و «بوی روغن سوخته می‌دهد» این پیوند عمیق میان انسان و محیط را آشکار می‌سازد.

۵.۳ از دیرش در زمان تا بازنمایی مکان آرمانی: تحلیلی بر کنش انسانی و هویت

شهری

بخشی از کتاب که برگزیده شده است با توجه به عناصر زمانی، مکانی و انسانی، زمینه مناسبی برای تحلیل در چارچوب مدل ترکیبی ارائه می‌دهد. می‌توان دیرش زمانی، تقابل میان مکان واقعی و ذهنی و روابط انسانی در این متن را به صورت دقیق بررسی کرد.

حتی ایلیا هم حوصله‌اش سررفته است. هرازچندی مهمانان دست می‌زنند و بعضی وقت‌ها هم صلوات می‌فرستند. از بخت بد من، وقتی همه ساکت می‌شوند، ایلیا یک هو بلند می‌گوید:

—مالیا! شما هم برو یک چیزی از خلاف شهر بگو دیگر! همان یک حاجی بود، یک گربه داشت، خیلی خوب بود...

همه به ایلیا نگاه می‌کنند. علا به جمع از آن لبخندهای ناجورش می‌زند و ایلیا را به طرف خود می‌کشد و ساکتش می‌کند. ایلیا بلند می‌گوید:

—حرف بدی نزدم که بابا علا!

تحلیل پیوند زمان، مکان و انسان در رمان رهش... (منا خدابخش و دیگران) ۷۷

علا ایلیا را بغل می‌کند و فشارش می‌دهد. ایلیا یک هو به سرفه می‌افتد. حالا همه به میز ما نگاه می‌کنند. شهردار می‌خندد و به علا اشاره می‌کند که مرا دعوت کند پشت تریبون و ایلیا را بیش از این آزار ندهد. به من نگاه نمی‌کند و از من دعوت نمی‌کند. علا همان‌جور که در کیف‌دستی من دنبال اسپری ایلیا می‌گردد، به من اشاره می‌کند که بروم پشت تریبون. اسپری را خودش استنشاق کند بهتر است با این اضطرابش. وقتی بلند می‌شوم ایلیا آرام می‌شود.

می‌روم پشت تریبون. صدایم را صاف می‌کنم. سلام می‌کنم و به دنبال جمله‌ای هستم برای شروع صحبت. شهردار می‌خندد:

—از مسائل خلاف شهر هم بگویید!

همه می‌خندند. نمی‌دانم می‌خواست مرا آرام کند یا تمرکزم را به‌هم بریزد. به هر حال جمله‌ای پیدا می‌کنم برای شروع:

—قرار بود از شهر آرمانی صحبت کنند. من لیا هستم. معماری خوانده‌ام. تهران دیگر مثل هیچ شهری نیست. به تعبیر قرآنی، «التي لم يخلق مثلها في البلاد». شهر آرمانی برای من از خانه آرمانی شروع می‌شود. برای من خانه آرمانی، خانه مادر بزرگ است... برای من مهم است که هر کدام از مدیران و سازندگان شهر که پشت این میزها نشسته‌اند، چه تصویری از خانه مادر بزرگشان دارند؟ (همان: ۹۴-۹۳).

۱.۵.۳ محور زمان در کرونوتوپ آستانه

زمان در این صحنه نه خطی، بلکه لحظه‌ای و پرتنش است. لحظاتی مانند سکوت جمع و واکنش ناگهانی ایلیا، «مالیا شما هم برو یک چیزی از خلاف شهر بگو» نشان‌دهنده دیرش زمانی است که فضا را از جریان طبیعی خود خارج می‌کند. زمان به‌صورت متناوب میان سکون و شتاب حرکت می‌کند؛ سکون جمعیت در سکوت و سپس واکنش‌های سریع مانند صلوات فرستادن یا خندیدن.

این صحنه بیانگر یک لحظه گذرا است که سوژه اصلی یعنی لیا از یک موقعیت منفعل به جایگاه کنش‌گر (پشت تریبون رفتن) حرکت می‌کند. این انتقال لحظه‌ای در زمان، ویژگی مهم کرونوتوپ آستانه است که زمان را به نقطه تحول بدل می‌کند.

۲.۵.۳ محور زمان در زنجیره ترانسان-مکان

در این بخش از متن، محور زمان در زنجیره ترانسان-مکان از طریق پیوند تجربه فردی و اجتماعی با گذشته، حال و آینده تبیین می‌شود. روایت سوژه لیا در لحظه‌ای از استیصال و فشار اجتماعی، زمان را به شکلی سیال به نمایش می‌گذارد که هم حال را دربرمی‌گیرد یعنی سخنرانی و تنش لحظه‌ای و هم گذشته را یعنی تصویر خانه مادر بزرگ به عنوان خانه آرمانی.

در زنجیره ترانسان-مکان، زمان به عنوان عنصری پویا عمل می‌کند که بین تجربه انسانی مانند اضطراب لیا و نگاه به گذشته، و واقعیت مکانی یعنی حضور در فضای رسمی و شهری پل می‌زند. از یک سو، سوژه درگیر فشار زمان حال است که توسط رفتار ایلینا و شوخی شهردار تشدید می‌شود. از سوی دیگر، خاطرات و ارجاعات به خانه مادر بزرگ، زمانی دور را به زمان حال پیوند می‌دهد و لایه‌ای از عمق عاطفی و هویتی به مکان آرمانی می‌بخشد. در این محور، زمان در زنجیره ترانسان-مکان نه به صورت خطی، بلکه به عنوان عنصری سیال و چندلایه عمل می‌کند. این سیالیت زمانی، به خواننده نشان می‌دهد که چگونه خاطرات گذشته و هویت فردی در ارتباط با مکان‌های زیسته، در لحظه‌ای خاص به شکل روایت بازتاب پیدا می‌کند.

۳.۵.۳ محور مکان در کرونوتوپ آستانه

مکان اصلی این صحنه، سالن مراسم، فضایی عمومی و اجتماعی است که به بستری برای تحول و تنش بدل می‌شود. این مکان، فضایی آستانه‌ای است که سوژه‌ها را از وضعیت‌های عادی به موقعیت‌هایی بحرانی یا غیرمنتظره منتقل می‌کند. میزها، تریبون و حتی کیف‌دستی که علا در آن اسپری ایلینا را جست‌وجو می‌کند، به عنوان عناصری مکانی به صحنه تنش و تحول معنا می‌بخشند. این مکان، نه صرفاً یک سالن، بلکه یک فضای اجتماعی است که روابط انسانی در آن متبلور می‌شود.

۴.۵.۳ محور مکان در زنجیره ترانسان-مکان

مکان در این صحنه به طور پیوسته با بدن و احساسات سوژه‌ها تعامل دارد. اضطراب ایلینا، تلاش علا برای آرام کردن وی، و سپس حرکت لیا به سمت تریبون نشان می‌دهند که مکان از طریق روابط انسانی شکل می‌گیرد. همچنین مفهوم خانه آرمانی که لیا به آن اشاره

تحلیل پیوند زمان، مکان و انسان در رمان رهش... (منا خدابخش و دیگران) ۷۹

می‌کند، بازنمایی یک مکان ذهنی و نوستالژیک است که در تضاد با مکان شهری کنونی (تهران) قرار می‌گیرد. این مکان ذهنی، تأثیری عمیق بر لیا دارد و نگاه او به مکان و هویت را تعریف می‌کند.

۵.۵.۳ محور انسان در کرونوتوپ آستانه

انسان در این صحنه در مرکز تحولات زمانی و مکانی قرار دارد. ایلیا با رفتارهای معصومانه و کودکانه خود، لحظاتی بحرانی را ایجاد می‌کند که واکنش‌های جمعی را برمی‌انگیزد. در همین حال، لیا به‌عنوان سوژه اصلی، از یک وضعیت منفعل نشستن پشت میز به موقعیت کنش‌گر پشت تریبون رفتن و سخنرانی منتقل می‌شود. این انتقال نشان‌دهنده نقش انسان در کرونوتوپ آستانه است که به‌عنوان یک سوژه تغییر و تحول عمل می‌کند.

۶.۵.۳ محور انسان در زنجیره تراانسان-مکان

انسان در این بخش به‌طور مستقیم با مکان و زمان پیوند می‌خورد. محور انسان در زنجیره تراانسان-مکان بر اساس تعامل انسان با محیط و دیگر کنش‌گران اجتماعی بررسی می‌شود. این محور نشان می‌دهد که چگونه سوژه انسانی لیا در بستر زمانی و مکانی خاص، تجربیات، خاطرات و عواطف خود را با محیط پیرامون ادغام می‌کند.

۱.۶.۵.۳ ارتباط مستقیم انسان با مکان

حضور لیا در مراسم و تعامل او با مکان یعنی محل گردهمایی و تریبون نشان‌دهنده پیوند مستقیم او با محیط است. محیط پیرامون در این متن صرفاً یک مکان فیزیکی نیست، بلکه به‌دلیل حضور انسان‌ها و واکنش‌های آنان، به یک فضای معنا ساز تبدیل شده است. جمله «وقتی بلند می‌شوم، ایلیا آرام می‌شود» نشان می‌دهد که نقش لیا در مکان موردنظر نه منفعل بلکه کنش‌گرانه است و حضور او بر دیگران یعنی ایلیا تأثیرگذار است.

۲.۶.۵.۳ ارتباط انسان با زمان و مکان از طریق حافظه

خاطرات خانه مادر بزرگ و ایده خانه آرمانی، لایه‌ای از گذشته را به متن اضافه می‌کند. این خاطره‌ها در ذهن لیا با مکان (خانه مادر بزرگ) و ارزش‌های انسانی گره خورده است. برای

او مکان صرفاً یک فضای فیزیکی نیست، بلکه به دلیل پیوند با خاطرات و تجربه زیسته، معنا پیدا می‌کند.

جمله خانه برای من خانه مادر بزرگ است، نشان‌دهنده تأثیر زمان گذشته بر دیدگاه او نسبت به مکان است.

۳.۶.۵.۳ انسان به عنوان کنش‌گر در زنجیره ترانسان-مکان

لیا در این متن به عنوان کنش‌گری فعال ظاهر می‌شود که مکان (فضای مراسم) و زمان (حال و گذشته) را از طریق رفتارها و واکنش‌هایش به هم پیوند می‌زند. جمله «سلام می‌کنم و به دنبال جمله‌ای برای شروع صحبت می‌گردم»، نشان می‌دهد که لیا با اعمال و گفتارش در حال ساخت معنا و اثرگذاری بر محیط پیرامون است.

۶.۳ شهری در دیرش: بازنمایی پیوندهای انسانی و چرخش مفاهیم مکان و زمان

در متن زیر، نویسنده از طریق تجربه‌ای حسی و تاملی در ارتفاع، ارتباطی چندلایه میان انسان، مکان و زمان را به تصویر می‌کشد. این تجربه که با حرکت از ارتفاعات و نگاهی به شهر آغاز می‌شود، به تدریج به سفری درونی تبدیل می‌گردد که در آن مفاهیم مکان و زمان بازتعریف می‌شوند. نویسنده از عناصر طبیعی مانند خاک و هوا برای بازنمایی پیوندهای انسانی و تجربه‌های زیسته بهره می‌گیرد و از طریق تقابل میان شهر، گذشته و حال به تأملاتی درباره هویت و تعلق دست می‌زند. این صحنه به‌خوبی بستری را فراهم می‌کند تا از دیدگاه مدل ترکیبی کرونوتوپ آستانه و زنجیره ترانسان-مکان به بررسی این لای‌های معنایی پرداخته شود.

کاش علا هم بود و از این ارتفاع شهرش را، شهرداریش را و شهرداریش را می‌دید. باید پایین برویم، اما بالاتر می‌زوییم... پایین را نگاه می‌کنم. ما بالا می‌رویم. شهر هم بالا می‌آید. خاکستری شهر بالا می‌آید... تکان می‌خوریم، شهر هم

تکان می‌خورد و می‌لرزد... پدر را می‌بینم دور است از ما. و مادر را... فکر می‌کردم فقط از خاک اتصال دارم به‌شان... حالا می‌فهمم که از این بالا، از هوا هم می‌شود متصل شد به‌شان... به بابا می‌گویم ما این بالاایم... بالای شهر... ش... ه... ر... بابا می‌خندد و از جایی سبز می‌گوید: «ر... ه... ش...» انگار صدا به دیواره‌ای خورد و برگشت. ش... ه... ر... رفت و ر... ه... ش... برگشت. (همان: ۱۸۷).

۱.۶.۳ محور زمان در کرونوتوپ آستانه

کرونوتوپ آستانه، همان‌طور که از نام آن پیداست، لحظه‌ها و مکان‌هایی را دربرمی‌گیرد که در آنها انسان از یک وضعیت به وضعیت دیگری عبور می‌کند در متن بالا این لحظات انتقالی و آستانه‌ای آشکار است. در این متن زمان در لحظات انتقالی بین گذشته و حال و آینده به‌طور دیرشی تجربه می‌شود. جمله «شهر هم تکان می‌خورد و می‌لرزد» نشان‌دهنده دیرش و تغییر در زمان است که با تغییر مکان (ارتفاع) و احساسات سوژه گره خورده‌است. زمان در این بخش به گونه‌ای است که گذشته سوژه (خاک) و آینده ناشناخت وی (هوا) در یک نقطه آستانه‌ای به هم می‌رسند.

۲.۶.۳ محور زمان در زنجیره ترانسان-مکان

زمان در این زنجیره به شکل کشیده و دیرشی تجربه می‌شود. جمله «شهر هم تکان می‌خورد و می‌لرزد» و بازی زمانی بین «شهر» و «رهش» نشان‌دهنده این است که زمان به واسطه تجربه مکان و ارتباطات انسانی تغییر یافته و به شکل یک چرخه بازتابی تجربه می‌شود. همچنین، زمان گذشته «خاک» و حال «هوا» با هم در ارتباط هستند و نشان‌دهنده تداوم زنجیره‌ای بین آنها است.

۳.۶.۳ محور مکان در کرونوتوپ آستانه

مکان به‌طور ویژه‌ای نقش آستانه‌ای پیدا می‌کند. ارتفاع به‌عنوان مکانی که سوژه به آن منتقل می‌شود، هم یک فضای فیزیکی، ارتفاع از سطح شهر، و هم یک فضای نمادین، جایی برای درک جدید و بازنگری در روابط است. جمله «باید پایین برویم، اما بالاتر می‌رویم» نشان‌دهنده تضاد درک انسان از مکان است که او را در موقعیتی آستانه‌ای قرار می‌دهد.

موقعیت آستانه‌ای در این جمله از تضاد میان الزامات و واقعیت تجربه شکل می‌گیرد:

الف) الزام (باید پایین برویم):

بیانگر انتظارات یا قواعد متعارف زندگی روزمره است یعنی بازگشت به پایین، به واقعیت یا به امنیت.

این امر نشان‌دهنده تلاش برای بازگشت به وضعیتی ثابت یا عادی است.

ب) واقعیت (اما بالاتر می‌رویم)

برخلاف انتظار، سوژه در حال بالارفتن است. این حرکت به سمت بالا نماد گذار از وضعیت عادی به یک وضعیت متفاوت و غیرمنتظره است.

ج) تضاد و دیرش

این تضاد، سوژه را در وضعیتی معلق و مرزی قرار می‌دهد: بین حرکت به سمت پایین (بازگشت به واقعیت) و حرکت به سمت بالا (رسیدن به ناشناخته‌ها)

این دیرش یا عدم قطعیت دقیقاً همان چیزی است که موقعیت آستانه‌ای را تعریف می‌کند. در این حالت، سوژه بین دو وضعیت گیر کرده‌است؛ وضعیت فعلی، جایی که مکان و معنای آن مشخص است؛ وضعیت جدید که مکان به شکلی متفاوت یا ناشناخته تجربه می‌شود.

۴.۶.۳ محور مکان در زنجیره تراانسان-مکان

مکان در این متن به عنوان یک موجودیت پویا عمل می‌کند. سوژه با تغییر مکان به ارتفاع، ادراک جدیدی از محیط پیرامون خود به دست می‌آورد: «شهر هم بالا می‌آید». این تغییر مکان باعث تغییر معنای مکان می‌شود؛ چراکه شهر از یک فضای خاکستری به فضایی متصل به روابط انسانی و استعلایی تبدیل می‌شود. مکان در اینجا نه تنها بستری برای حضور فیزیکی، بلکه عاملی برای شکل‌گیری هویت و ارتباط انسان با خود و محیط است. همچنین باید گفت که مکان به سوژه اجازه می‌دهد که روابط انسانی و زمانی خود را بازنگری کند. جمله‌های «شهر هم بالا می‌آید. خاکستری شهر بالا می‌آید» نشان‌دهنده این هستند که مکان یعنی شهر همراه با زمان و تجربه انسانی تغییر می‌کند و به جایگاهی جدید در ذهن سوژه ارتقا می‌یابد. در اینجا، مکان صرفاً جغرافیا نیست، بلکه بعدی از تجربه انسان و زمان است.

۵.۶.۳ محور انسان در کرونوتوپ آستانه

انسان در لحظات آستانه‌ای، با درک تازه‌ای از خود و جهان مواجه می‌شود. سوژه اصلی از طریق مواجهه با ارتفاع و تغییر در ادراک محیط، رابطه جدیدی با خود و خانواده‌اش برقرار می‌کند. جمله فکر می‌کردم فقط از خاک اتصال دارم به‌شان، حالا می‌فهمم که از این بالا از هوا هم می‌شود متصل شد، نشان‌دهنده تغییری عمیق در درک سوژه از ارتباط با والدین

تحلیل پیوند زمان، مکان و انسان در رمان رهش... (منا خدابخش و دیگران) ۸۳

فوت شده‌اش و گذشته‌اش است. او از مرزهای قبلی خود عبور کرده و به نوعی اتصال استعلایی جدید دست می‌یابد که از چارچوب‌های مادی فراتر می‌رود. سوژه با دیرش میان دو موقعیت پایین بودن و بالا رفتن مواجه است که نماد تضاد میان وضعیت تثبیت شده قبلی و درک جدید او از مکان و هویت است. این دیرش استعلایی انسان را در مرزی میان آگاهی پیشین و تجربه‌ای نو قرار می‌دهد.

۶.۶.۳ محور انسان در زنجیره تراانسان-مکان

جمله‌هایی مثل «پدر را می‌بینم دور است از ما و مادر را...» و همچنین «به بابا می‌گویم ما این بالا... بالای شهر... ش... ه... ر... بابا می‌خندد و از جایی سبز می‌گوید: ر... ه... ش...» نشان می‌دهند که در زنجیره تراانسان-مکان، مرگ پدر و مادر، به‌ویژه مرگ پدر به پیوندی فرامادی بدل شده‌است. مکان (آسمان) و زمان (حال و گذشته) بسترهایی هستند که سوژه از طریق آنها به بازتعریف هویت انسانی و تجربه استعلایی خود می‌پردازد. این پیوند استعلایی، مرزهای فیزیکی و زمانی را درهم می‌شکند و سوژه را در مسیری برای بازاندیشی و فهمی عمیق‌تر از خود و جهان قرار می‌دهد.

۴. نتیجه‌گیری

تحلیل چهار متن مورد بررسی نشان می‌دهد که رهش از طریق روایت چندلایه و تصاویر چندبعدی، مخاطب را به موقعیت‌های آستانه‌ای و فرامادی می‌برد که در آنها سه محور زمان، مکان و انسان به‌طور پیوسته در تعامل و تکامل هستند. در این متن‌ها، مدل ترکیبی کرونوتوپ آستانه و زنجیره تراانسان-مکان به شیوه زیر تبیین می‌شود:

۱.۴ محور زمان

زمان در روایت‌ها به‌صورت غیرخطی و متداخل عمل می‌کند. کش آمدن زمان در لحظات مرگ، مانند آنچه در متن «اسب‌ها سم می‌کوبانند» و همچنین در بخش‌هایی که سوژه یادآور مرگ پدر و مادر می‌شود، نشان‌دهنده نوعی عبور از زمان معمول به زمانی آستانه‌ای است که لحظات بحرانی و تحول در آن جریان دارند. در عین حال، زمان در زنجیره تراانسان-مکان معنایی فراتر از خط سیر گذشته، حال و آینده پیدا می‌کند و به عرصه تجربه‌های استعلایی و پیوندهای فرامادی وارد می‌شود.

۲.۴ محور مکان

مکان در این متن‌ها نه تنها فیزیکی، بلکه کاملاً مفهومی و نمادین است. مکان‌هایی چون «آسمان و زمین» در لحظات بحرانی و لرزش شهر در متن «پدر را می‌بینم دور است...» یا «خانه مادر بزرگ» به عنوان نمادی از خانه آرمانی، به وضوح نشان می‌دهند که مکان در کرونوتوپ آستانه بستری برای عبور از مرزهای محدود به سوی عرصه‌های جدید استعلایی و اجتماعی است. در زنجیره ترانسان-مکان همچون پل ارتباطی میان انسان و فرامکان عمل می‌کند؛ فضایی که در آن، مرگ و زندگی یا خاک و هوا به طور نمادین به هم متصل می‌شوند.

۳.۴ محور انسان

انسان در تمامی این متن‌ها درگیر نوعی تغییر و تحول است که از مرزهای جسمانی و ذهنی عبور می‌کند. سوژه لیا با تجربه مرگ پدر و مادر یا حضور در موقعیت‌های اجتماعی خاص، مانند صعود یا سخنرانی در برابر جمع، از یک وضعیت آشنا به موقعیت‌های آستانه‌ای پرتاب می‌شود. در زنجیره ترانسان-مکان، این عبور از مرزهای فیزیکی و زمان به شکل پیوندهای استعلایی و بازتعریف هویت انسانی ظاهر می‌شود. سوژه نه تنها درگیر بحران‌های شخصی و خانوادگی است، بلکه تجربه‌های زیست‌شهری او نیز در بستر معماری و نقد شهر معاصر معنا پیدا می‌کند.

در روایت رهش، مرزهای فیزیکی و مفهومی میان زمان، مکان و انسان بارها شکسته می‌شود و به گونه‌ای بازتعریف می‌شود که هر سه محور به یکدیگر پیوند می‌خورند. در مدل کرونوتوپ آستانه، این شکستن‌ها و عبورها بیانگر موقعیت‌های بحرانی است که سوژه را در لحظات گذار قرار می‌دهند. در زنجیره ترانسان-مکان، مکان و زمان به عنوان بسترهایی برای معنایابی دوباره هویت انسانی عمل می‌کنند. بنابراین، روایت رهش نه تنها داستانی از یک سوژه، بلکه نمایشی از تغییرات عمیق انسانی و زیست‌شهری است که به واسطه عبور از مرزهای فیزیکی، اجتماعی و استعلایی امکان‌پذیر می‌شود.

کتابنامه

منابع

- امیرخانی، رضا (۱۳۹۶). ره ش، چاپ دوازدهم، تهران: افق
- باختین، میخائیل (۱۳۸۷). *تخیل مکالمه‌ای جستارهایی درباره رمان*، ترجمه رویا پورآذر، چاپ ششم، تهران: نی
- میاحی، الهام (۱۴۰۳). *جهانی در دل جهان: جستارهایی در باب مفهوم کرونوتوپ میخائیل باختین*، چاپ اول، تهران: نشر لوگوس
- نامورمطلق، بهمن (۱۴۰۲). *دیرش روایی*، چاپ اول، تهران: انتشارات سخن

مقاله

- شعیری، حمیدرضا و فاطمه سیدابراهیمی (۱۳۹۸). نشانه-بوم‌زیست ادبی: نظریه و روش، *فصلنامه علمی-پژوهش نقد ادبی*. س ۱۲. ش ۴۶. صص ۸۹-۶۹
- عباسی، علی و سمیه رضایی (۱۴۰۱). واکاوی برنامه روایی و ارائه الگوی کنشی در مجله گمشده اثر باتریک مودیانو، *دوفصلنامه روایت‌شناسی*، س ۸. ش ۱۶. صص ۶۲۶-۵۹۷
- محمودی بختیاری، بهروز و الهام ابراهیمی ناقانی (۱۴۰۰). روایت‌سازی کرونوتوپیک در ادبیات نمایشی: بررسی موردی نمایش‌نامه گزارش خواب اثر محمد رضایی راد، *دوفصلنامه روایت‌شناسی*، س ۶. ش ۱۲. صص ۴۶۶-۴۳۵